

Iwona Czarnecka
ORCID: 0000-0001-8864-3550
Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej

Pierwsi wykładowcy Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej

The First Lecturers of the State Institute
of Special Pedagogy

ABSTRACT

The establishment of the State Institute of Special Pedagogy (SISP) in Warsaw in 1922 provided an opportunity to train special school teachers. Maria Grzegorzewska, the Institute's first director, aimed to select teaching staff who would guarantee comprehensive preparation of individuals interested in working with children with disabilities. When recommending candidates to the ministry, Grzegorzewska prioritized individuals with not only theoretical knowledge but also practical experience and expertise in their respective fields.

This article aims to profile four SISP lecturers who taught subjects related to the education of children with intellectual disabilities: Władysław Sterling, Michał Wawrzynowski, Halina Jankowska, and Witold Łuniewski. In researching this article, methods typical of the history of education and social sciences were used. The achievements of these lecturers are described with particular emphasis on their work at SISP, utilizing materials preserved in the State Archives in Warsaw, Branch in Milanówek. Through the presentation of their activities, the article highlights the significance Grzegorzewska placed on teachers possessing extensive experience in working with children and youth.

KEYWORDS

State Institute of
Special Pedagogy,
teachers, lectures,
studies

SŁOWA KLUCZOWE

Państwowy Instytut
Pedagogiki Specjalnej,
nauczyciele, wykłady,
studia

SPI Vol. 27, 2024/2
e-ISSN 2450-5366

DOI: 10.12775/SPI.2024.2.004
Nadesłano: 31.01.2024
Zaakceptowano: 18.03.2024

ABSTRAKT

Utworzenie w 1922 roku w Warszawie Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej stworzyło możliwość kształcenia nauczycieli szkół specjalnych. Marii Grzegorzewskiej, pierwszej dyrektorki Instytutu, zależało na odpowiednim doborze kadry nauczającej, która dawałaby gwarancję kompleksowego przygotowania osób, które chciały pracować z dziećmi z niepełnosprawnościami. Grzegorzewska rekomendując ministrowi kandydatów na prelegentów kierowała się zasadą, że będą to osoby, które poza wiedzą teoretyczną posiadają także przygotowanie praktyczne i są specjalistami w swej dziedzinie.

Celem artykułu jest przedstawienie sylwetek czterech wykładowców PIPS-u, którzy wykładali przedmioty związane z kształceniem dzieci z niepełnosprawnością intelektualną: Władysława Sterlinga, Michała Wawrzynowskiego, Haliny Jankowskiej oraz Witolda Łuniewskiego. Podczas pracy nad artykułem wykorzystane zostały metody właściwe dla historii wychowania i nauk społecznych. Opisano w nim dokonania wyżej wymienionych wykładowców, ze szczególnym uwzględnieniem ich pracy w PIPS-ie z wykorzystaniem materiałów zachowanych w Archiwum Państwowym w Warszawie, Oddział w Milanówku. Przedstawiając ich działalność, ukazano jak ważne dla Grzegorzewskiej było posiadanie przez nauczycieli bogatego doświadczenia w pracy z dziećmi i młodzieżą.

Wprowadzenie

Pierwsza szkoła specjalna, szkoła dla dzieci niesłyszących, powstała na ziemiach polskich w roku 1817. Był to Instytut Głuchoniemych przeniesiony ze Szczuczyna, a kierowany przez księdza Jakuba Falkowskiego. Z czasem zaczęły powstawać kolejne szkoły specjalne, w tym także szkoły dla dzieci niewidomych, umysłowo upośledzonych (według dzisiejszej terminologii: z niepełnosprawnością intelektualną) oraz moralnie zaniedbanych (niedostosowanych społecznie). Już po odzyskaniu niepodległości na początku dwudziestolecia międzywojennego działało siedem szkół dla dzieci głuchych, cztery placówki dla dzieci niewidomych, pięć szkół i zakładów dla dzieci umysłowo upośledzonych oraz 11 zakładów dla dzieci i młodzieży moralnie zaniedbanej.

W odradzającej się Polsce stopniowo wzrastała liczba szkół. Rosła również, choć w niezadowalającym tempie, liczba uczniów do nich uczęszczających. Nie było jednak odpowiednio zorganizowanego, systematycznego przygotowania nauczycieli do pracy w szkołach specjalnych. Wiedzę dotyczącą specyfiki pracy w tego typu placówkach nauczyciele czerpali zazwyczaj od osób już pracujących z takimi dziećmi, w trakcie samej pracy, a z czasem także na kursach z pedagogiki leczniczej (tym pojęciem określano wcześniej pedagogikę specjalną). Na ziemiach polskich takie kursy były organizowane jeszcze w czasie działań wojennych – w 1917 roku prowadziła je Michalina Stefanowska.

Powstanie Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej

W 1922 roku doszło do połączenia utworzonego nieco wcześniej Państwowego Instytutu Fonetycznego im. Jana Sienkowskiego z Państwowym Seminarium Pedagogiki Specjalnej. Powstał wówczas Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej (dalej: PIPS) w Warszawie. PIPS został utworzony, by nieść pomoc „[...] wszystkim jednostkom tak dalece odchylonym od normy [...], że wymagają one specjalnych metod oddziaływania pedagogicznego, a więc i specjalnego przygotowania pedagogów zajmujących się nimi” (Archiwum PAN, sygn. III-333, 73, k. 4).

W tym samym roku został wydany pierwszy statut placówki. Zapisano w nim, że do zadań pracowników Instytutu należeć miało kształcenie kandydatów na nauczycieli dzieci, które z uwagi na swą niepełnosprawność nie mogły pobierać nauki w szkołach ogólnodostępnych. Pracownicy Instytutu mieli także prowadzić badania naukowe, szczególnie takie, których efektem miało być opracowanie ulepszonych metod pracy z poszczególnymi grupami dzieci. Ważną część ich działalności stanowiło również przekazywanie niezbędnej wiedzy nauczycielom szkół ogólnodostępnych oraz dokształcanie nauczycieli szkół specjalnych. Aby ułatwić realizację tych zadań, miały zostać założone przy Instytucie: szkoły ćwiczeń¹, biblioteka,

1 W 1930 r. został ogłoszony konkurs na kierownika szkoły ćwiczeń. Od kandydatów wymagano posiadania dyplomu PIPS-u uprawniającego do pracy w szkołach dla dzieci umysłowo upośledzonych lub

pracownie badawcze i poradnie. Popularyzowaniu wiedzy, a także kształceniu w zakresie pedagogiki specjalnej służyć miały organizowane przez pracowników Instytutu zjazdy, konferencje, wycieczki, kursy oraz wyjazdy naukowe.

Instytut podlegał Ministrowi Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej: MWRiOP). To on powoływał dyrektora placówki. Funkcję tę mógł pełnić pedagog, który legitymował się wyższym wykształceniem i był rzeczoznawcą szkolnictwa specjalnego. Na wniosek dyrektora powoływani byli inni pracownicy.

Pierwszym dyrektorem Instytutu została Maria Grzegorzewska. To dzięki jej staraniom wykładowcami zostali wybitni specjaliści z określonych dziedzin: medycyny, psychologii, pedagogiki, osoby posiadające własny warsztat pracy, osiągnięcia naukowe i zaangażowane w działalność na rzecz osób anormalnych², jak wówczas określano osoby z niepełnosprawnościami. Wśród prelegentów znaleźli się m.in.: lekarz psychiatra Felicja Łuniewska; psychiatra, pracownik Kliniki Psychiatrii Uniwersytetu im. Stefana Batorego w Wilnie Halina Jankowska; lekarz psychiatra, dyrektor szpitala dla psychicznie chorych w Tworkach pod Warszawą, założyciel oddziału psychiatrii sądowej Witold Łuniewski; nauczyciel Feliks Wojnarowicz; nauczyciel Marian Wojnarowicz; rektor Instytutu Głuchoniemych i Ociemniałych w Warszawie, nauczyciel, prezes Stowarzyszenia Nauczycieli Szkół dla Głuchoniemych i Niewidomych Aleksander Manczarski; psycholog, pedagog, wizytator ds. szkolnictwa specjalnego Michał Wawrzynowski; lekarz, dyrektor Instytutu Głuchoniemych i Ociemniałych w Warszawie, prezes Towarzystwa Głuchoniemych „Opatrzność” oraz Towarzystwa Ociemniałych Władysław Jarecki; profesor fonetyki Tytus Benni; neurolog, psychiatra, prezes Warszawskiego Towarzystwa Neurologicznego Władysław Sterling; lekarz, pisarz, wychowawca Janusz Korczak; prawnik, sędzia Sądu Apelacyjnego i Sądu Najwyższego Aleksander Mogilnicki; sędzia Sądu dla Nieletnich w Warszawie Antoni Komorowski.

posiadania kwalifikacji ustalonych przez Prezydenta RP w roku 1926 (Dz.Urz. MWRiOP 1930: 617).

2 W tekście zachowana została terminologia używana w okresie dwudziestolecia międzywojennego.

W niniejszym artykule skoncentrowano się na przybliżeniu sylwetek czterech wybranych wykładowców PIPS-u, prowadzących zajęcia dotyczące kształcenia dzieci umysłowo upośledzonych.

Władysław Sterling (1876/1877–1943)

Jednym z nich był Władysław Sterling, o którym Maria Andrzejewska pisała, że „[...] był wespół z M. Grzegorzewską, J. Hellmannem, W. Jareckim, T. Bennim, M. Wawrzynowskim współtwórcą programu Instytutu. Pracował nad weryfikacją, adaptacją i stałym pomnażaniem, wiedzy z fizjologii układu nerwowego i psychiatrii dziecięcej” (Andrzejewska 1984: 426).

Urodził się w roku 1876 lub 1877 w Warszawie. Był synem Leopolda i Ernesty z Kornfeldów Sterlingów (APW, Oddział w Milanówku, Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej, 72/220/0/768, k. 32). W roku 1895 rozpoczął studia na Wydziale Lekarskim Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego. W tym czasie publikował w „Prawdzie” wydawanej przez Aleksandra Świętochowskiego. Na łamach tego pisma ukazywały się jego wiersze oraz recenzje sztuk oraz utworów poetyckich i prozatorskich. Swe wiersze publikował także w „Tygodniku Ilustrowanym”, „Wędrowcu”, „Głosie” oraz wydawanym w Krakowie „Życiu”. W 1899 roku został wydany tomik jego poezji (Herczyńska 2005: I).

Dyplom lekarski uzyskał w roku 1901³. Następnie wyjechał zagranicę, do Monachium, Paryża i Berlina, gdzie przebywał do 1903 roku. W tym okresie zajmował się głównie problematyką chorób nerwowych i umysłowych. W Monachium pracował w klinice Emila Krapelina. W kręgu jego zainteresowań znalazło się stosowanie ilościowego eksperymentu psychologicznego w diagnostyce klinicznej. Skonstruował przyrząd do analizy spostrzegawczości. Wyniki przeprowadzonych wówczas badań opublikował w 1907 roku w pracy pt. *Badania psychologiczne nad spostrzeganiem i pamięcią przy porażeniu postępującym*. Praca ta została uhonorowana nagrodą Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego im. Romualda Płaskowskiego (po raz drugi nagrodę tę otrzymał

3 Specjalizację z neurologii zrobił w roku 1903, w 1932 roku uzyskał stopień doktora habilitowanego z neurologii, a w roku następnym z psychopatologii leczniczej (Hryniewicka 2022: 180).

w roku 1910 za pracę pt. *Zaburzenia psychiczne przy nowotworach mózgu*). U profesora Hermanna Oppenheima w Berlinie zajmował się takimi zagadnieniami, jak m.in. porażenia asteniczne, o których pisał w prasie niemieckiej oraz w czasopiśmie „Medycyna”. Trzecim miastem europejskim, w którym zdobywał doświadczenie i prowadził badania, był Paryż. Po powrocie do kraju rozpoczął pracę w klinice neurologicznej w Szpitalu Starozakonnych na Czystem. W 1932 roku został ordynatorem tamtejszego oddziału neurologicznego. W trakcie konkursu na to stanowisko wygłosił odczyt, o którym Władysław Stein napisał „nie był to tylko odczyt naukowca; piękny literacki, niemal poetycki język, plastyczny opis przypadku, swoboda i żywość gestykulacji wskazywały, że mówi nie tylko neurolog o znanym nazwisku, ale ktoś, kto prócz tego jest poetą lub artystą” (Stein 1950: 11). Sterling prowadził także praktykę prywatną.

Był członkiem licznych towarzystw. W 1905 roku został członkiem Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego. W latach 1907–1912 pełnił funkcję sekretarza Polskiego Towarzystwa Psychologicznego. Był członkiem zarządu Polskiego Towarzystwa Badań nad Dziećmi, w ramach którego zorganizował Komisję Badania Dzieci Upośledzonych Umysłowo. Komisja powstała w październiku 1909 roku. Zajmowała się badaniem rozwoju inteligencji dziecka i odchyleniami od normy. Członkowie komisji opracowali Kwestionariusz do Badania Inteligencji Dzieci w 1910 roku oraz Kwestionariusz w Sprawie Samobójstw Wśród Młodzieży w 1915 roku. Na posiedzeniach komisji Sterling wygłaszał referaty, w których przedstawiał wyniki swych badań. Były to m.in. wykłady pt.: „Samobójstwo dzieci i młodzieży w świetle psychopatologii” (1918), „Organizacja szkół dla dzieci nie-normalnych i niedorozwiniętych” (1919), „Spostrzeżenia nad dziećmi w szkołach pomocniczych warszawskich” (1921) (*Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Badań nad Dziećmi* 1910: 7; Bodanko, Kowolik 2007: 25–26).

Uczestniczył także w krajowych i międzynarodowych spotkaniach naukowych. W 1909 roku brał udział w I Zjeździe Neurologów, Psychiatrów i Psychologów Polskich w Warszawie, a także w zjazdach neurologów i psychiatrów w Dijon i Brukseli. W trakcie warszawskiego zjazdu wygłosił trzy referaty: „Padaczka a stany pokrewne” – w sekcji neurologicznej, „Zaburzenia umysłowe w przebiegu nowotworów mózgu” – w sekcji psychiatrycznej oraz „Psychologia

doświadczalna w zastosowaniu do badań nad dziećmi” – w sekcji psychologicznej” (*Prace I-go Zjazdu Neurologów, Psychiatrów i Psychologów Polskich: odbytego w Warszawie 11–12–13 października 1909 r.* 1910: 245–265, 543–551, 899–920). Był członkiem komitetu redakcyjnego czasopisma „Neurologia Polska”.

W latach 20. XX wieku, będąc referentem Wydziału Psychiatrycznego w Ministerstwie Zdrowia Publicznego, przygotował program trzyletnich szkół pielęgniarских przy państwowych zakładach psychiatrycznych.

Pracę w Państwowym Instytucie Pedagogiki Specjalnej rozpoczął w roku 1922. Został wówczas zatrudniony jako lekarz⁴ kontraktowy szkoły ćwiczeń w wymiarze 6 godzin tygodniowo (APW, Oddział w Milanówku, Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej, 72/220/0/768, k. 2). Zgodnie z umową do jego zadań należała „całkowita opieka higieniczna nad dziećmi. Konferencje z personelem nauczycielskim szkoły ćwiczeń w sprawie: a) poznania rozwoju fizycznego dzieci, b) określenia typu upośledzenia, do którego (...) dziecko należy, c) współpraca w wychowaniu i rozwoju fizycznym dzieci” (Tamże, k. 3). Od roku 1930 pracował w Instytucie jako prelegent w wymiarze dwóch godzin tygodniowo (Tamże, k. 34). W Instytucie wykładał do wybuchu II wojny światowej. Prowadził zajęcia z psychopatologii dziecka. Były to zajęcia przeznaczone dla wszystkich słuchaczy, niezależnie od działu szkolnictwa, który wybrali. Omawiane w trakcie wykładów treści dotyczyły: zwyrodnień, nerwowości dziecka, zdobyczy psychologii eksperymentalnej w zastosowaniu do psychopatologii dziecka, zwyrodnienia moralnego, konstytucji psychopatycznych, samobójstw w wieku szkolnym, hysterii, padaczki, płasawicy, oligofrenii, głuptactwa, debilizmu, mongolizmu, fizjologii i patologii gruczołów dokrewnych, zaburzeń psychiki dziecięcej związanych z psychopatią wieku dziecięcego, schizofrenią, psychozą maniakalno-depresyjną w wieku dziecięcym oraz chorobami organicznymi mózgowia u dzieci (Grzegorzewska 1928/29: 165–167).

W celu zdobycia nowych doświadczeń, a także poszerzenia wiedzy, która była potrzebna w pracy, Sterling wyjeżdżał w 1932 roku do Czechosłowacji, Austrii, Niemiec, Belgii, Francji, Włoch, Holandii, Jugosławii, Rumunii i Hiszpanii, gdzie wizytował

4 Z pracy lekarza zrezygnował w roku 1936.

tamtejsze zakłady dla dzieci z niepełnosprawnością intelektualną (APW, Oddział w Milanówku, Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej, 72/220/0/768, k. 14–15). W grudniu 1936 roku zastępował na stanowisku dyrektora Instytutu Marię Grzegorzewską podczas jej urlopu oraz ferii świątecznych (Tamże, k. 6).

PIPS nie był jedyną uczelnią, na której Sterling wykładał. Nauczał także w Wolnej Wszechnicy Polskiej w latach 1923–1936, w Uniwersytecie Warszawskim od 1930 roku oraz w Instytucie Kształcenia Nauczycieli. Ten ostatni Instytut został również założony przez Marię Grzegorzewską, która kierowała nim przez pięć lat. W Instytucie kształcono nauczycieli szkół powszechnych, którzy ukończyli roczny wyższy kurs nauczycielski (Domański 1972: 117). W 1932 roku pracownicy Instytutu otrzymali uprawnienia do wykładania neurologii na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Warszawskiego, w roku następnym zaś do wykładania psychopatologii dziecka i pedagogiki leczniczej na Wydziale Humanistycznym (Herczyńska 2005: V). W 1932 roku Sterling wykładał także na kursie wakacyjnym pedagogiki specjalnej w Nowym Targu.

W roku 1923 Sterling współzałożył czasopismo „Rocznik Psychiatryczny”. Uzyskał dwie habilitacje: w 1932 roku z neurologii na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Warszawskiego i w roku następnym z psychopatologii dziecka i pedagogiki leczniczej na Wydziale Humanistycznym tegoż uniwersytetu.

Działał w licznych Towarzystwach: Warszawskim Towarzystwie Neurologicznym, Polskim Towarzystwie Neurologicznym, Polskiej Lidze Higieny Psychiczej, Komitecie Polskim Międzynarodowych Zjazdów Neurologicznych (sekretarz), Polskim Towarzystwie Pediatrycznym, Polskim Towarzystwie Psychiatrycznym, Towarzystwie Psychologicznym im. Józefy Joteyko (przewodniczący).

W kręgu jego zainteresowań znajdowała się psychopatologia, neurologia, psychiatria oraz fizjologia. Wśród jego osiągnięć nie można pominąć opisanie padaczki pozapiramidowej (1924), zwyrodnienia płciowo-twardzielowego (1916–1926) oraz zwyrodnienia piramidowo-pozapiramidowego (1933–1934). Ponadto wyodrębnił zespół migrenowo-tężyczkowy oraz odruch zgięcia palców dłoni. Jest uznawany za prekursora neuropsychiatrii dziecięcej w Polsce.

W pierwszych latach XX wieku publikowano jego prace w serii „Książka dla Wszystkich”: w 1902 roku ukazały się jego publikacje

pt. *Cierpienia nerwowe, ich przyczyny, objawy i leczenie* (1902), *Dziecko nerwowe* (1903) oraz *Fizjologia człowieka objaśniona rysunkami* (1914). Jest także autorem prac pt.: „Dziecko psychopatologiczne”, „Dziecko histeryczne”, „Opieka lecznicza nad dzieckiem anormalnym”, „Psychologia doświadczalna w zastosowaniu do badań nad dziećmi” oraz „Badania psychologiczne nad spostrzeganiem i pamięcią przy porażeniu postępującym”.

Ponadto Sterling jest autorem licznych artykułów i rozdziałów w książkach. Warto wspomnieć o rozdziałach w pracy pt. *Choroby dzieci* pod redakcją Wacława Jasińskiego. Nosiły one tytuły „Choroby układu nerwowego” oraz „Choroby gruczołów dokrewnych”. W tym ostatnim rozdziale po raz pierwszy w Polsce dokonał wykładu na temat endokrynologii klinicznej u dzieci.

W czasie II wojny światowej, w roku 1941, trafił do getta warszawskiego, gdzie prowadził oddział chorób nerwowych, a także wykładał na Kursach Przysposobienia Sanitarnego do Walki z Epidemiami (wykłady z psychopatologii dziecka) oraz na założonym przez Ludwika Hirszfelda kursie dokształcającym z epidemiologii (wykłady z neurologii). W 1942 roku uciekł z getta. W roku następnym został zamordowany przez Niemców (Sroka 2004–2005: 445–447; Herczyńska 2005: I–V).

Michał Wawrzynowski (1899–1943)

Wykładowcą PIPS-u, kierownikiem działającej przy nim szkoły ćwiczeń, a także współpracownikiem Marii Grzegorzewskiej, określanym przez nią jako „[...] wybitny specjalista w dziedzinie metodyki nauczania dzieci upośledzonych umysłowo” (APW, Oddział w Milanówku, Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej, 72/220/0/773, k. 63) był Michał Wawrzynowski. Urodził się w 1899 roku w Rabie Wyżnej. Był synem nauczyciela. W 1906 roku stracił ojca oraz rodzeństwo (trzy siostry oraz dwóch braci). W tym samym roku zamieszkał u stryja, który był księdzem w Nowym Targu, tam uczęszczał do gimnazjum. W czasie I wojny światowej walczył w I Brygadzie Legionów (Tamże, k. 71). Służył w wojsku do lutego 1918 roku. Następnie zamieszkał w Rabce. Ukończył Kurs Pedagogiczny w Krakowie zorganizowany przez Henryka Rowidę i otrzymał posadę nauczyciela (Tamże, k. 7). Następnie rozpoczął

studia w Warszawie oraz Wiedniu. Biegłe w słowie i piśmie władał językiem niemieckim. W 1922 roku wystąpił do MWRiOP z prośbą o przyznanie stypendium oraz rocznego płatnego urlopu, który miał zostać poświęcony na zapoznanie się z zagadnieniami dotyczącymi pedagogiki specjalnej (Tamże, k. 6). W roku następnym został nauczycielem w szkole ćwiczeń działającej przy PIPS-ie (Tamże, k. 11). W 1924 roku otrzymał urlop na przygotowanie się do prowadzenia wykładów z Metodyki nauczania i wychowania dzieci upośledzonych umysłowo (Tamże, k. 8). Następnie podjął pracę jako prelegent w wymiarze 15 godzin tygodniowo⁵ (Tamże, k. 1). Na zajęcia te przeznaczono po trzy godziny tygodniowo w semestrze zimowym oraz letnim. W trakcie ich trwania Wawrzynowski przekazywał wiedzę dotyczącą opieki nad dziećmi umysłowo upośledzonymi, rozwoju fizycznego i psychicznego tych dzieci. Przedstawiał klasyfikację dzieci upośledzonych oraz zadania wychowawcze szkół specjalnych, a także omawiał program nauczania, zasady nauczania i wychowania, metody nauczania, znaczenie wycieczek, metody oceny prac uczniów, wyposażenie sal lekcyjnych oraz możliwości wykorzystywania zasad pracy w szkołach specjalnych (Grzegorzewska 1928/29: 189–191).

W 1925 roku otrzymał nominację na kierownika działającej przy PIPS szkoły ćwiczeń (APW, Oddział w Milanówku, Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej, 72/220/0/773, k. 12). W roku 1927⁶ Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego na podstawie świadectwa lekarskiego przyznało mu płatny urlop (Tamże, k. 2). Wawrzynowski na urlopie przebywał również w latach 1928–1935. Został mu on przyznany z uwagi na sprawowanie mandatu posła na sejm RP II i III kadencji (Tamże, k. 3).

Pisząc o Wawrzynowskim, nie można nie wspomnieć, że dostosował do polskich warunków i potrzeb metodę ośrodków zainteresowań Owidiusza Decroly'ego. Przyczynił się do jej wprowadzenia w polskich szkołach specjalnych. Jak sam pisał, w metodzie tej punktem „wyjścia [...] całej pracy szkolnej staje się dziecko, jego osobowość, zainteresowania i zasób zdobytego doświadczenia.

5 Od września 1937 roku wymiar ten został zmniejszony do 12 godzin tygodniowo (Archiwum w Milanówku, teczka 773, k. 48), zaś od roku 1938 ponownie wynosił on 15 godzin tygodniowo (Tamże, k. 63).

6 Na urlopie zdrowotnym przebywał także wcześniej – między XI a XII 1923 roku oraz IX a XII 1924 roku (Archiwum w Milanówku, teczka 773, k. 8).

Na wszechstronnym poznaniu dziecka i jego zainteresowań oraz środowiska, w którym się ono rozwija i wzrasta, kształtuje się przede wszystkim i rozszerza budowa programu szkoły. Materiał nauczania wypływa z życia i stopniowo rozwija się z rozwojem zainteresowań dziecka” (Wawrzynowski 1931: 38).

Wawrzynowski był członkiem założonej w 1924 roku Sekcji Szkolnictwa Specjalnego działającej przy Zarządzie Głównym Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych. Organem prasowym Sekcji była „Szkoła Specjalna”, w redakcji której pracował.

Wśród prac Wawrzynowskiego wymienić należy opracowania pt. „Program i metody nauczania w szkole dla upośledzonych umysłowo” oraz „Opieka wychowawcza nad dziećmi upośledzonymi umysłowo”. To drugie opracowanie zostało wydane w książce *Opieka nad macierzyństwem, dzieckiem i młodzieżą* (1931) pod redakcją Bronisława Krakowskiego. „Program i metody nauczania w szkole dla upośledzonych umysłowo”, wydany w ramach „Biblioteki Pedagogiki Leczniczej”, której redaktorem była Grzegorzewska, w 1928 roku został uznany za książkę pomocniczą dla nauczycieli szkół specjalnych dla upośledzonych umysłowo (Archiwum w Milanówku,teczka 773, k. 9). W sprawie drugiej z wymienionych powyżej prac do MWRiOP pisała w 1930 roku Maria Grzegorzewska. Dyrektor PIPS-u zwróciła się z prośbą o polecenie jej do użytku nauczycielom. W uzasadnieniu pisała:

praca [...] jest rozszerzeniem i uzupełnieniem *Programu i metod nauczania w szkole dla upośledzonych umysłowo*, książki, która oddała już duże usługi w prowadzeniu pracy nad dziećmi anormalnymi/obecnie nakład jest już wyczerpany/i dlatego pożądanem byłoby, aby i ta praca uzupełniona przez autora znalazła się w rękach każdego nauczyciela szkoły specjalnej (Tamże, k. 5).

W tym samym roku prośba ta została przez ministerstwo uwzględniona (Tamże, k. 22).

W roku 1925 Wawrzynowski został ministerialnym wizytatorem do spraw szkolnictwa specjalnego, zaś pięć lat później przydzielono go do prac administracyjnych w MWRiOP (Tamże, k. 13). W ministerstwie pełnił funkcje radcy ministerialnego (Tamże, k. 20). W 1937 roku MWRiOP zezwoliło mu na przyjęcie Krzyża Komandorskiego Jugosłowiańskiego Orderu Świętego Sawy (Tamże, k. 72).

W czasie II wojny światowej kierował nauczaniem cywilnym w ramach Powstańczych Oddziałów Specjalnych „Jerzyki”. Po aresztowaniu w 1942 roku został osadzony na Majdanku, gdzie zginął w kwietniu 1943 roku (Małecka: 1–8).

Halina Jankowska (1890–1944)

Do grona wykładowców uczelni należała również Halina Jankowska. Urodziła się w roku 1890 w Berdyczowie na Wołyniu. Była córką Janusza Ziemowita i Zofii z Wielawskich. Po ukończeniu nauki w prywatnej pensji Jadwigi Sikorskiej w Warszawie rozpoczęła studia medyczne w Żeńskim Instytucie Medycznym w Petersburgu. Dyplom lekarza uzyskała w roku 1918. Rozpoczęła pracę w szpitalu dla osób upośledzonych umysłowo w Winnicy na Podolu, nieco później w Zakładzie dla Upośledzonych Chorych w Tworzech. Po nostryfikacji dyplomu w Uniwersytecie Warszawskim w roku 1920 rozpoczęła pracę w Szpitalu św. Jana Bożego w Warszawie. W 1923 roku zamieszkała w Wilnie, gdzie objęła stanowisko asystenta w klinice psychiatrycznej Uniwersytetu Stefana Batorego, a później adiunkta. Odbывała liczne podróże w celu pogłębienia swej wiedzy. Wyjeżdżała do Niemiec, Francji i Anglii. Do Warszawy powróciła w roku 1935. Została ordynatorem w Szpitalu św. Jana Bożego. Od 1937 roku była zatrudniona jako kontraktowa prelegentka w PIPS-ie w wymiarze dwóch godzin tygodniowo (APW, Oddział w Miłanówku, Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej, 72/220/0/730, k. 9), wykładała Psychopatologię dziecka (Tamże, k. 15), czyli zajęcia wcześniej prowadzone przez Sterlinga. W czasie II wojny światowej współpracowała z Armią Krajową. Zginęła w sierpniu 1944 roku (Got 1964–1965: 530–531).

Witold Łuniewski (1881–1943)

Współpracownikiem Grzegorzewskiej, uznawanym za współtwórcę programu PIPS-u, był również Witold Łuniewski. Urodził się w roku 1881 w Warcie. Był synem Hipolita i Marii z domu Dłużniakiewicz. Po ukończeniu nauki w gimnazjum w Kaliszu w roku 1900 rozpoczął studia na Wydziale Lekarskim w Uniwersytecie

Warszawskim. Nauczał w ramach tajnych kursów przeznaczonych dla pracowników fizycznych. Prowadził zajęcia z anatomii i fizjologii układu nerwowego. Po pięciu latach wyjechał do Krakowa, gdzie pracował w Klinice Neuropsychiatrycznej Jana Piltza. Stan zdrowia zmusił go do wyjazdu do Szwajcarii, gdzie w Zurychu uzyskał dyplom lekarski. Po powrocie do kraju rozpoczął pracę w Kochanówce pod Łodzią. Nostryfikował dyplom w Kazaniu. Następnie pracował w Klinice Neurologiczno-Psychiatrycznej w Krakowie, po czym wyjechał ponownie do Szwajcarii, gdzie w Davos podjął pracę jako asystent w tamtejszym sanatorium. W tym czasie została ogłoszona drukiem jego praca o zaburzeniach psychicznych występujących u gruźlików. W 1908 roku został asystentem w klinice psychiatrycznej w Zurychu. W roku następnym wrócił do kraju, gdzie zorganizował zakład psychiatryczny w Warcie. Swą wiedzę o nowych metodach opieki nad chorymi poszerzał w czasie podróży po Niemczech, Austrii, Francji i Włoszech. Był słuchaczem kursu uzupełniającego psychiatrycznego w Monachium u Emila Kreapelina. Pod koniec I wojny światowej został wywieziony do obozu niemieckiego w Havelbergu. Od 1919 do 1940 roku pełnił funkcję dyrektora szpitala dla psychicznie chorych w Tworkach. Dbał o dobro pacjentów oraz rozbudowę szpitala. Dużą wagę przywiązywał do rozwoju naukowego lekarzy, a także do dokształcania pielęgniarek. Sam pracował nad podręcznikiem do psychiatrii sądowej. W 1923 roku uzyskał stopień doktora medycyny na podstawie rozprawy pt. *O gonitwie wyobraźni*, a w roku 1932 docenta (rozprawa pt. *Uczucia moralne i znaczenie samoistnego ich braku w patologii psychiki ludzkiej*). Wprowadził do obiegu naukowego pojęcie „kryerotymii”, które oznacza niedorozwój uczuć moralnych.

Od momentu powstania⁷ w PIPS-u w wymiarze dwóch godzin tygodniowo (APW, Oddział w Milanówku, Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej, 72/220/0/748, k. 1) Łuniewski wykładał Podstawy psychopatologii ogólnej. Na pierwszych zajęciach słuchaczom przybliżał, czym zajmuje się psychopatologia, przypominał wiadomości dotyczące budowy układu nerwowego, omawiał czym jest afazja. Nauczyciele przygotowujący się do pracy z dziećmi głuchymi

7 W Archiwum Państwowym w Warszawie Oddział w Milanówku pierwsza zachowana umowa o pracę podpisana przez Łuniewskiego jest datowana na rok 1930 (Archiwum w Milanówku,teczka 748).

uczestniczyli tylko w części wykładów z tego przedmiotu, których tematyka obejmowała semiotykę zaburzeń psychicznych oraz etiologię zaburzeń i chorób psychicznych: przyczyny pozorne i istotne (Grzegorzewska 1928/29: 167–169).

Łuniewski wykładał również psychiatrię sądową na kursach dla asesorów i aplikantów sądowych oraz psychopatologię kryminalną w Instytucie Higieny Psychiczej.

Od 1927 roku pracował w charakterze doradcy psychiatrycznego Departamentu Służby Zdrowia Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, a później Ministerstwa Opieki Społecznej. Od następnego roku był konsultantem szpitala dla psychicznie chorych więźniów w Grodzisku Mazowieckim.

Uczestniczył w pracach licznych gremiów naukowo-badawczych. Od 1924 roku był wiceprezesem Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego, przewodniczącym jego oddziału warszawskiego, od 1933 roku członkiem komisji do badań kryminalno-biologicznych w Ministerstwie Sprawiedliwości. Był również sekretarzem Słowiańskiego Towarzystwa Neurologiczno-Psychiatrycznego oraz członkiem komitetu redakcyjnego „Nowin Psychiatrycznych”, „Rocznika Psychiatrycznego” oraz „Higieny Psychiczej”.

Wśród jego prac, poza licznymi artykułami, wymienić należy publikacje książkowe: *Wiadomości początkowe z psychopatologii ogólnej* (1925), *Uczucia moralne i znaczenie samoistnego ich braku w patologii psychiki ludzkiej* (1932) oraz *Zarys psychiatrii sądowej* (1950). Zmarł w 1943 roku (Zakrzewski 1973: 510–511).

* * *

Wszyscy wykładowcy PIPS-u byli bardzo mocno zaangażowani w prace na rzecz dzieci i młodzieży anormalnej. W swoich dziedzinach nie byli wyłącznie teoretykami. Na co dzień pracowali z dziećmi, młodzieżą i dorosłymi głuchymi, niewidomymi, umysłowo upośledzonymi i moralnie zaniedbanymi. Byli więc przede wszystkim praktykami. Dzięki temu przekazywana przez nich wiedza była poszerzona o opis ich własnych doświadczeń. Systematycznie rozwijali się naukowo, przygotowywali artykuły i prace naukowe, opracowywali metody pracy z dziećmi. Utrzymywali kontakty z naukowcami

z zagranicy, uczestniczyli w licznych zjazdach i konferencjach, wnosząc istotny wkład w rozwój pedagogiki specjalnej.

Dokonany przez Marię Grzegorzewską dobór wykładowców, jak pisała Ewa Tomasik, dawał

[...] możliwość dogłębnego poznania i nawiązania konstruktywnej współpracy z dziedzinami pogranicznymi, która była także szansą zapoznania słuchaczy z wartościowym materiałem empirycznym, którym dana dyscyplina dysponowała, a więc także zdobycie gruntowniejszych podstaw i szerszych perspektyw naukowych oraz metodologicznych wiedzy uzyskiwanej w Instytucie. Tak na przykład, wykłady z psychopatologii mogły być poparte obserwacją chorych w Szpitalu Psychiatrycznym w Tworkach, gdzie pracował wykładowca tego przedmiotu (Tomasik, Janeczko 1995: 54).

Bibliografia

Materiały źródłowe

- Archiwum PAN, syg. III-333, 73 – Doroszeńska J., *Dorobek Instytutu Pedagogiki Specjalnej w zakresie teorii i praktyki pedagogiki specjalnej*.
- APW, Oddział w Milanówku, Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej, 72/220/0/730.
- APW, Oddział w Milanówku, Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej, 72/220/0/748.
- APW, Oddział w Milanówku, Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej, 72/220/0/768.
- APW, Oddział w Milanówku, Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej, 72/220/0/773.
- Dz.Urz. MWRiOP, 1930, nr 12, poz. 197, s. 617 – *Komunikaty. Stanowisko kierownika szkoły ćwiczeń Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej*.
- Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Badań nad Dziećmi*. (1910). Warszawa: Czcionkami Drukarni Naukowej.
- Prace I-go Zjazdu Neurologów, Psychiatrów i Psychologów Polskich: odbytego w Warszawie 11–12–13 października 1909 r.* (1910). Warszawa: Skład główny E. Wende i Sp.
- Wawrzynowski M. (1931). *Opieka wychowawcza nad dziećmi upośledzonymi umysłowo*, Warszawa: Nakładem Polskiego Komitetu Opieki nad Dzieckiem.

Opracowania

- Andrzejewska M. (1984). *Władysław Sterlig (1876 (?)-1943)*. „Szkola Specjalna”, nr 6, s. 425–430.

- Bodanko A., Kowolik P. (2007). *Polskie Towarzystwo Badań nad Dziećmi: powstanie, zadania, funkcje i działalność*, „Nauczyciel i Szkoła”, nr 1–2, s. 20–32.
- Domański F. (1972). *Państwowy Instytut Nauczycielski z lat 1930–1935 i jego zadania*, [w:] J. Doroszevska, M. Falski, R. Wroczyński (red.), *Maria Grzegorzewska. Materiały z sesji naukowej – 7.XI.1969 r.*, Warszawa: Nasza Księgarnia, s. 111–120.
- Got J. (1962–1964). *Jankowska Halina*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 10, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, s. 530–531.
- Grzegorzewska M. (1928/29). *Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej w Warszawie*, „Szkoła Specjalna”, nr 3–4, s. 149–196.
- Herczyńska G. (2005). *Władysław Sterling 1877–1943*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii”, t. 14, nr 1, s. I–V.
- Hryniewicka A. (2002). *W stronę człowieka... O odwadze twórczego myślenia Marii Grzegorzewskiej*, Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej.
- Małecka M., *Michał Wawrzynowski – zapomniany współpracownik Marii Grzegorzewskiej, współtwórca metody ośrodków pracy*, <https://docplayer.pl/7566205-Michal-wawrzynowski-zapomniany-wspolpracownik-marii-grzegorzewskiej-wspoltworca-metody-osrodkow-pracy.html> [dostęp: 20.12.2023].
- Sroka S.T. (2004–2005). *Sterling Władysław*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 43/3, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, s. 445–447.
- Stein W. (1950). *Dr Władysław Sterling*, „Neurologia Polska”, t. 24, nr 1–4, s. 11–23.
- Tomasik E., Janeczko R. (1995). *Podstawowe kierunki działalności Marii Grzegorzewskiej*, [w:] E. Żabczyńska (red.), *Maria Grzegorzewska: pedagog w służbie dzieci niepełnosprawnych*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, s. 51–69.
- Zakrzewski T. (1973). *Łuniewski Witold Aleksander Robert (1881–1943)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 18, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, s. 510–511.

ADRES DO KORESPONDENCJI:

Dr hab. Iwona Czarnecka, prof. APS
Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej
Instytut Pedagogiki
e-mail: iczarnecka@aps.edu.pl